

مجموعه گزارش‌های "با ما بخوانید"

شماره ۹: تحول نظام مالیاتی بین‌المللی و آینده بازرسی مالیاتی شرکت‌های بزرگ

پیامدهای نظام مالیاتی جدید برای شرکت‌های چندملیتی

❖ مقدمه

نظام مالیاتی بین‌المللی در سال‌های اخیر با گسترش اقتصاد دیجیتال و فعالیت شرکت‌های چندملیتی وارد مرحله‌ای جدید شده است. در پاسخ به این تغییرات، سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) با همکاری کشورهای گروه ۲۰، اصلاحات گسترده‌ای را در قالب برنامه مقابله با فرسایش پایه مالیاتی و انتقال سود (BEPS) طراحی کرده است. گزارش سالانه ۲۰۲۶ بازرسان مالیاتی بدون مرز (TIWB) نشان می‌دهد که این اصلاحات وارد مرحله اجرا شده و سازمان‌های مالیاتی جهان با توسعه ظرفیت‌های تخصصی، همکاری‌های بین‌المللی و بهره‌گیری از فناوری، در حال تغییر شیوه نظارت بر شرکت‌های بزرگ هستند.

بر اساس این گزارش، برنامه TIWB تاکنون ۱۶۵ برنامه را در ۷۱ حوزه قضایی اجرا کرده که نتیجه آن بیش از ۲۰۷۲ میلیارد دلار مالیات وصول شده و حدود ۷۰۶۷ میلیارد دلار مالیات تشخیص شده بوده است. این گزارش نشان می‌دهد که مأموریت TIWB از آموزش صرف مأموران مالیاتی فراتر رفته و بر توسعه ظرفیت رسیدگی به پرونده‌های پیچیده، تقویت تخصص در قیمت‌گذاری انتقالی، حسابرسی مالیات بر ارزش افزوده، تحلیل داده، مدیریت ریسک و همکاری‌های بین‌المللی متمرکز شده است. در نتیجه، مسئله اصلی شرکت‌های بزرگ دیگر صرفاً میزان مالیات پرداختی نیست، بلکه میزان همسویی ساختار مالیاتی آن‌ها با الزامات جدید حکمرانی مالیاتی جهانی و آمادگی برای مواجهه با حسابرسی‌های داده‌محور و مبتنی بر ریسک است.

❖ تحول ساختار مالیاتی شرکت‌های بزرگ

اصلاحات مالیاتی بین‌المللی باعث شده است شرکت‌های چندملیتی دیگر نتوانند ساختار مالیاتی خود را صرفاً بر اساس تفاوت نرخ مالیات کشورها طراحی کنند. در گذشته، استفاده از شرکت‌های هلدینگ، مراکز تأمین مالی یا مالکیت دارایی‌های نامشهود در حوزه‌های کم‌مالیات، از روش‌های رایج برنامه‌ریزی مالیاتی بود؛ اما امروزه سازمان‌های مالیاتی بر محل واقعی ایجاد ارزش اقتصادی و تناسب آن با محل شناسایی سود تمرکز دارند.

از این رو، شرکت‌های بزرگ باید ساختار شرکت‌های تابعه، معاملات درون‌گروهی، نحوه تخصیص سود و مستندات مالیاتی خود را بازنگری کنند؛ به گونه‌ای که هر واحد اقتصادی دارای نقش واقعی، فعالیت مشخص و سهم قابل دفاعی در زنجیره

ارزش گروه باشد. این موضوع در اقتصاد دیجیتال نیز اهمیت بیشتری یافته و عواملی مانند محل ارائه خدمات، ثبت فروش، مالکیت دارایی‌های نامشهود و مدیریت داده‌ها باید با الزامات مالیاتی جدید هماهنگ شوند.

در این چارچوب، اصول نوین مالیاتی و قیمت‌گذاری انتقالی بیش از همه برای شرکت‌های فعال در زنجیره‌های ارزش بین‌المللی، شرکت‌های دارای ساختار مالکیتی خارجی، گروه‌های چندملیتی و بنگاه‌های دارای معاملات با اشخاص وابسته خارجی اهمیت دارد؛ زیرا تخصیص سود میان حوزه‌های مختلف فعالیت نیازمند تحلیل اقتصادی و مستندسازی قابل اتکا است. در مقابل، شرکت‌هایی که فعالیت آن‌ها عمدتاً داخلی است و فاقد معاملات برون‌مرزی یا ساختارهای پیچیده درون‌گروهی هستند، معمولاً با رعایت الزامات متعارف مالیاتی و فرآیندهای معمول حسابرسی می‌توانند الزامات نظارتی را پوشش دهند.

بنابراین، رویکرد جدید مالیاتی شرکت‌های چندملیتی را از تمرکز صرف بر کاهش مالیات به سمت ایجاد ارزش واقعی و قابلیت دفاع در برابر حسابرسی‌های بین‌المللی سوق داده است.

❖ قیمت‌گذاری انتقالی؛ محور اصلی حسابرسی‌های آینده

گزارش نشان می‌دهد که قیمت‌گذاری انتقالی مهم‌ترین حوزه تمرکز سازمان‌های مالیاتی در رسیدگی به شرکت‌های چندملیتی است؛ زیرا بخش عمده تجارت جهانی میان شرکت‌های وابسته انجام می‌شود و نحوه قیمت‌گذاری این معاملات، مستقیماً بر توزیع سود و مالیات میان کشورها اثر می‌گذارد.

برنامه TIWB با انتقال دانش تخصصی در زمینه تحلیل زنجیره ارزش، ارزیابی کارکردها، دارایی‌ها و ریسک‌ها، و بررسی معاملات درون‌گروهی، ظرفیت سازمان‌های مالیاتی را برای شناسایی انتقال سود تقویت کرده است. از این‌رو، مستندسازی قیمت‌گذاری انتقالی دیگر صرفاً یک الزام شکلی محسوب نمی‌شود، بلکه باید از نظر اقتصادی نیز قابل توجیه و دفاع باشد. سازمان‌های مالیاتی علاوه بر بررسی قراردادهای، به رفتار واقعی شرکت‌ها، جریان‌های سرمایه و نقش هر واحد در فرآیند ایجاد ارزش نیز توجه می‌کنند؛ رویکردی که شرکت‌ها را ناگزیر به بازنگری در ساختارهای عملیاتی و مالیاتی خود خواهد کرد.

❖ گزارش‌دهی کشور به کشور؛ افزایش شفافیت اطلاعات

گزارش‌دهی کشور به کشور (CbCR) امکان مشاهده توزیع جهانی درآمد، سود، مالیات پرداختی، کارکنان و دارایی‌های شرکت‌های چندملیتی را برای سازمان‌های مالیاتی فراهم می‌کند. این گزارش‌ها عدم تقارن اطلاعاتی میان کشورها را کاهش داده و به ابزاری مؤثر برای شناسایی ریسک‌های مالیاتی تبدیل شده‌اند.

بر اساس گزارش TIWB، سازمان‌های مالیاتی از اطلاعات گزارش‌دهی کشور به کشور برای انتخاب مؤدیان پریسک و آغاز حسابرسی‌های تخصصی استفاده می‌کنند. در نتیجه، هماهنگی میان گزارش‌های مالی، اطلاعات مالیاتی و مستندات

قیمت‌گذاری انتقالی برای شرکت‌های بزرگ اهمیتی راهبردی یافته است و هرگونه مغایرت می‌تواند زمینه‌ساز رسیدگی‌های گسترده مالیاتی شود.

❖ تبادل خودکار اطلاعات مالی؛ کاهش امکان اتکا به محرمانگی اطلاعات برون‌مرزی

این گزارش نشان می‌دهد که تبادل خودکار اطلاعات مالی (AEOI) به یکی از مهم‌ترین ابزارهای سازمان‌های مالیاتی برای ارتقای عملکرد مالیاتی تبدیل شده است. این سازوکار امکان تبادل منظم اطلاعات مالی میان کشورهای مشارکت‌کننده را فراهم کرده و توانایی سازمان‌های مالیاتی را در شناسایی درآمدها و دارایی‌های برون‌مرزی افزایش داده است. با این حال، اثربخشی این نظام به عواملی مانند میزان مشارکت کشورها، وجود روابط تبادل متقابل، کیفیت داده‌های مبادله‌شده و اجرای استانداردهای بین‌المللی وابسته است. بنابراین، به جای «پایان محرمانگی اطلاعات»، می‌توان از کاهش چشمگیر امکان اتکا به عدم‌تقارن و محرمانگی اطلاعات برون‌مرزی سخن گفت؛ موضوعی که شرکت‌های چندملیتی را به بهبود کیفیت اطلاعات مالیاتی و همسویی بیشتر با فعالیت‌های واقعی اقتصادی سوق می‌دهد.

❖ حداقل مالیات جهانی؛ تغییر منطق برنامه‌ریزی مالیاتی

برای شرکت‌های بسیار بزرگ، انتخاب کشور صرفاً به‌خاطر نرخ مالیات پایین، دیگر مزیت گذشته را ندارد. لذا، یکی دیگر از مهم‌ترین اصلاحات نظام مالیاتی بین‌المللی، اجرای حداقل مالیات جهانی است. این نظام عمده‌تاً شرکت‌های چندملیتی با درآمد تلفیقی سالانه حداقل ۷۵۰ میلیون یورو را مشمول می‌شود و حداقل نرخ مؤثر مالیاتی ۱۵ درصد را برای آن‌ها هدف‌گذاری می‌کند. در صورتی که درآمد یک واحد گروه در کشوری با نرخ مؤثر کمتر از این میزان مشمول مالیات شود، بسته به نحوه اجرای مقررات، امکان اخذ مالیات تکمیلی از طریق مالیات تکمیلی داخلی یا قواعد بین‌المللی نظیر قاعده شمول درآمد و قاعده سودهای کمتر مشمول مالیات فراهم می‌شود. برآوردهای OECD نشان می‌دهد که اجرای این اصلاحات می‌تواند سالانه حدود ۱۵۵ تا ۱۹۲ میلیارد دلار درآمد مالیاتی اضافی در سطح جهان ایجاد کند. در نتیجه، مزیت بسیاری از ساختارهای سنتی مبتنی بر انتقال سود به حوزه‌های کم‌مالیات کاهش یافته و عواملی مانند محل واقعی فعالیت اقتصادی، دسترسی به بازار، نیروی انسانی، زیرساخت و کارایی عملیاتی اهمیت بیشتری در تصمیم‌های سرمایه‌گذاری شرکت‌ها پیدا می‌کند.

❖ حسابرسی مالیات بر ارزش افزوده در تجارت دیجیتال

گزارش TIWB توسعه تجارت دیجیتال را از منظر حسابرسی مالیات بر ارزش افزوده (VAT) مورد توجه قرار داده است. با گسترش فروش کالاها و خدمات دیجیتال و افزایش تجارت فرامرزی، سازمان‌های مالیاتی با چالش‌های جدیدی در

شناسایی مؤدیان، تعیین محل مصرف و وصول مالیات بر ارزش افزوده مواجه شده‌اند. از این رو، گزارش بیان می‌کند که در چارچوب مرحله جدید فعالیت‌های TIWB، ظرفیت لازم برای آغاز برنامه‌های توسعه ظرفیت سازمان‌های مالیاتی در حوزه حسابرسی مالیات بر ارزش افزوده در تجارت دیجیتال، انتقال دانش تخصصی و به‌کارگیری روش‌های نوین تحلیل داده از سال ۲۰۲۶ آماده شده است. در نتیجه، شرکت‌های فعال در اقتصاد دیجیتال باید علاوه بر رعایت الزامات قیمت‌گذاری انتقالی و مستندسازی مالیاتی، فرآیندهای مرتبط با ثبت، گزارش‌دهی و پرداخت مالیات بر ارزش افزوده در معاملات دیجیتال را نیز با الزامات کشورهایی که در آن‌ها فعالیت دارند، منطبق سازند.

❖ آینده بازرسی مالیاتی؛ از بررسی اسناد تا حسابرسی داده‌محور

گزارش TIWB نشان می‌دهد که بازرسی مالیاتی شرکت‌های بزرگ در حال گذار از مدل سنتی مبتنی بر بررسی اسناد به نظامی داده‌محور، مبتنی بر تحلیل ریسک و همکاری‌های بین‌المللی است. سازمان‌های مالیاتی پیشرو و نهادهایی که در حال توسعه این ظرفیت‌ها هستند، با بهره‌گیری از اطلاعات حاصل از گزارش‌های کشور به کشور، تبادل خودکار اطلاعات مالی، داده‌های گمرکی، اطلاعات مالی و سایر پایگاه‌های اطلاعاتی، امکان دستیابی به تصویر جامع‌تری از فعالیت شرکت‌های چندملیتی پیدا می‌کنند.

در این چارچوب، حسابرسان مالیاتی علاوه بر دانش حقوق مالیاتی، به مهارت‌هایی در زمینه تحلیل داده‌ها، اقتصاد بین‌الملل، ارزیابی مدل‌های کسب‌وکار، قیمت‌گذاری انتقالی و مدیریت ریسک مجهز شده‌اند. بر این اساس، حسابرسی‌های آینده بیش از آنکه صرفاً بر کشف تخلفات آشکار متمرکز باشند، بر شناسایی الگوهای پرریسک، تحلیل رفتار اقتصادی شرکت‌ها و ارزیابی میزان انطباق سود گزارش‌شده با فعالیت‌های اقتصادی واقعی تمرکز خواهند داشت. این تحول، شرکت‌های چندملیتی را ناگزیر می‌سازد مدیریت مالیاتی خود را در سطح کل گروه اقتصادی، با تأکید بر کیفیت داده‌ها، شفافیت اطلاعات و مستندسازی قابل اتکا، بازطراحی کنند.

❖ شرکت چندملیتی در نظام مالیاتی جدید چه باید بکند؟

در محیط مالیاتی جدید، شرکت‌های بین‌المللی باید ساختار مدیریت مالیاتی خود را بازطراحی کنند. مهم‌ترین اقدامات شامل ایجاد نظام یکپارچه اطلاعات مالیاتی در سطح گروه، تقویت کنترل‌های داخلی، هماهنگی میان واحدهای مالی، حقوقی و عملیاتی و ارزیابی مستمر ریسک‌های مالیاتی است. همچنین شرکت‌ها باید از رویکرد واکنشی فاصله گرفته و پیش از آغاز حسابرسی، نسبت به اصلاح ساختارها، بهبود کیفیت داده‌ها و تکمیل مستندات مالیاتی اقدام کنند. در آینده، موفقیت شرکت‌ها در مدیریت مالیات نه بر اساس توانایی استفاده از خلأهای قانونی، بلکه بر اساس میزان شفافیت، انطباق با واقعیت اقتصادی و توانایی دفاع از تصمیمات آن‌ها سنجیده خواهد شد.

❖ جمع‌بندی و دلالت‌های تحول نظام مالیاتی بین‌المللی برای ایران

تحول نظام مالیاتی بین‌المللی نشان می‌دهد که آینده مالیات‌ستانی بیش از افزایش نرخ‌ها، بر شفافیت اطلاعات، تحلیل داده و نظارت مبتنی بر ریسک استوار است. برای ایران، مهم‌ترین درس این تحول، گذار از رسیدگی سنتی به حکمرانی مالیاتی هوشمند و داده‌محور است.

در این مسیر، تقویت زیرساخت‌های اطلاعاتی، توسعه نظام‌های مدیریت ریسک، ارتقای توان کارشناسی در حوزه‌هایی مانند قیمت‌گذاری انتقالی و اقتصاد دیجیتال، و هماهنگی میان اطلاعات گمرکی، مالی و مالیاتی ضروری است. همچنین، با گسترش استانداردهای بین‌المللی مانند گزارش‌دهی کشور به کشور و حداقل مالیات جهانی، بازنگری در سیاست‌های مالیاتی مرتبط با شرکت‌های بزرگ و فعالیت‌های فرامرزی برای کاهش فرسایش پایه مالیاتی و حفظ رقابت‌پذیری اقتصادی اهمیت دارد.

اجرای قواعد نوین، حسابرسی‌های تخصصی و تبادل داده باید بر شرکت‌های بزرگ، بنگاه‌های صادراتی، شرکت‌های دارای معاملات با اشخاص وابسته و فعالان زنجیره‌های ارزش فرامرزی متمرکز شود؛ زیرا ریسک انتقال سود و پیچیدگی معاملات در این گروه‌ها بیشتر است. در مقابل، بنگاه‌های کوچک و متوسط با فعالیت عمدتاً داخلی، به نظامی ساده، شفاف و قابل پیش‌بینی نیاز دارند. این رویکرد ضمن کاهش هزینه‌های انطباق، ظرفیت نظارتی سازمان مالیاتی را بر حوزه‌های پرریسک متمرکز می‌کند.

در مجموع، تجربه جهانی نشان می‌دهد که توسعه داده‌های باکیفیت، نیروی انسانی متخصص و سازوکارهای نظارت هوشمند، از مهم‌ترین محورهای اصلاح نظام مالیاتی ایران به شمار می‌رود. در جدول زیر، جمع‌بندی نکات اصلی این گزارش ارائه شده است.

جدول ۱. جمع‌بندی نکات مهم گزارش TIWB

ابزار جدید سازمان‌های مالیاتی	پیامد برای شرکت‌های بزرگ
قیمت‌گذاری انتقالی	افزایش نیاز به مستندسازی اقتصادی و تحلیل زنجیره ارزش
گزارش‌دهی کشور به کشور	افزایش شفافیت توزیع سود، درآمد و مالیات در کشورهای مختلف
تبادل خودکار اطلاعات مالی	کاهش امکان اتکا به عدم تقارن اطلاعات و افزایش قابلیت ردیابی فعالیت‌های برون‌مرزی
تحلیل داده و مدیریت ریسک	انتخاب هدفمند مؤدیان برای حسابرسی و افزایش احتمال شناسایی ریسک‌های مالیاتی
حداقل مالیات جهانی	کاهش مزیت انتقال سود به حوزه‌های کم‌مالیات و افزایش اهمیت ساختار واقعی کسب و کار
حسابرسی مالیات بر ارزش افزوده تجارت دیجیتال	افزایش الزامات ثبت، گزارش‌دهی و انطباق مالیاتی در فعالیت‌های دیجیتال